

УДК 330.322: 330.341.1

Н.А. Мамонтова

СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПІДВИЩЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РІВНЯ ЕКОНОМІКИ

Проаналізовано стан та умови інноваційної діяльності в Україні. Вказано, що ключовим фактором підвищення технологічного рівня економіки є стимулювання інноваційної активності. Внесено пропозиції щодо стимулювання інноваційної активності.

The state and condition of innovation activity in Ukraine has been analyzed. It has been concluded that indicators of innovation activity in industry of Ukraine do not meet current world trends. The causes that reduce the effectiveness of innovation activity in Ukraine have been stated. Estimation of innovative activity in the context of macroeconomic dynamics has been conducted. The analysis of trends in innovation financing in Ukraine has been done. It has been pointed on braking financing phenomenon of investment and innovation from the state budget. Proved that significant weak point of national model of the innovation process is insufficient attraction of small businesses. It has been pointed out the ability of innovative activity's stimulation by attracting the potation of small business. It has been shown that innovation activity is a marginally profitable (low-profit) and more reckless compared to other activities. It has been proven the notion that the task of the state is to create an effective and adequate for today's requirements innovators support systems, which would allow to make high-performance innovation even in the priority sectors of the economy. It has been shown that in developed countries, government agencies, based on the declared priorities take different measures for state support and encourage the development of national innovation system and enhance innovation in view of the objective properties of innovative processes. It has been indicated that a key factor in raising the technological level of the economy is to stimulate innovative activity. On the basis of foreign experience in the priority levers to stimulate technological modernization of the industrial sector, which showed high efficiency in developed countries. It has been grounded conclusion that the current paradigm of economic development of Ukraine should include the widespread use of innovative potential of the regions, taking into account their development. The proposals concerning the stimulation of the innovative activity have been made.

Ключові слова: інноваційна активність, технологічний рівень, інноваційна політика.

Key words: innovative activity, technological level, innovative policy.

Аналіз тенденцій і особливостей розвитку національних інноваційних систем провідних держав світу показує, що важливою складовою успішної державної інноваційної політики має бути висока привабливість інноваційної діяльності, націленість на реалізацію позитивних технологічних трансформацій національного господарства. Натомість в Україні досить мало приділяється уваги питанням стимулювання інноваційної активності, забезпечення використання можливостей підприємницького середовища у побудові національної інноваційної системи, розвитку інноваційних кластерів. Тому дослідження проблем стимулювання інноваційної активності як передумови підвищення технологічного рівня економіки представляє значний науковий та практичний інтерес.

З актуальних питань формування та реалізації політики стимулювання інноваційної діяльності видається чимало наукових праць. Плідно працюють над цією проблематикою Гальчинський А., Жук М., Федулова Л., Шнипко О., Щурик М. та інші науковці.

Натомість доцільно поглиблено дослідити механізми стимулювання інноваційної активності з урахуванням наслідків світової економічної кризи, а також удосконалити підходи до формування інноваційної політики в умовах обмежених можливостей державних фінансів.

Мета статті — дослідити проблеми стимулювання інноваційної активності як передумови підвищення технологічного рівня національної економіки України.

Починаючи з останньої чверті ХХ ст. більшість розвинутих країн перейшли на рейки так званої інноваційної моделі розвитку, рухаючись до постіндустріальної економіки (тобто до економіки, яка є більш вищою системою порівняно з індустріальною). Запорукою комерційного успіху стали ефективні інвестиції у розвиток людського капіталу, впровадження новітніх технологій, реалізація інноваційних проєктів тощо [1, с. 25]. Уряди розвинутих держав взяли на себе відповідальність за створення і розвиток так званих національних інноваційних систем (НІС) — тобто систем організаційного, інфраструктурного, фінансового, інформаційного забезпечення інноваційно-технологічного процесу на макрорівні, що на практиці дозволяє мінімізувати початкові витрати та підвищити загальну привабливість інноваційної діяльності у всіх видах економічної діяльності. Розвиток національних інноваційних систем є ключовою умовою зростання обсягів виробництва та освоєння нових ринків, а відтак — і посилення національної конкурентоспроможності [2, с. 139].

Інноваційна активність у промисловості України залишається традиційно низькою (при цьому вітчизняна статистика інноваційно активними вважає навіть підприємства, в яких частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсягу реалізації становить менше 1 %).

Таблиця 1

**Інноваційна активність промислових підприємств
(авторська розробка на основі джерел [3; 4])**

Показники	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2014
Питома вага підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, %	18,0	11,9	14,2	12,8	16,2	16,8	16,1
Загальна сума витрат на реалізацію інноваційної діяльності, млн грн	1760,1	5751,6	10850,9	7949,9	14333,9	9562,6	7705,1

У 2014 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1609 підприємств, або 16,1 % обстежених промислових підприємств [4].

На інновації підприємства витратили 7,7 млрд грн, у тому числі на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення — 5,1 млрд грн (або 66,5 % загального обсягу інноваційних витрат), на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки — 1,7 млрд грн (22,8 %), на придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій) — 47,2 млн грн (0,6 %), інші витрати становили 0,8 млрд грн (10,1 %) [4].

За даними Держстату, серед видів економічної діяльності лідерами за кількістю інноваційно активних підприємств є виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів та машинобудування. Водночас машинобудування лідирує за кількістю підприємств, які займалися придбанням машин, обладнання та програмного забезпечення [3]. Більшу, ніж середня по Україні, інноваційну активність демонструють підприємства з виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення, хімічної та нафтохімічної промисловості. А от підприємства добувної промисловості, меблевої та целюлозно-паперової промисловості, видавничої справи є інноваційно пасивними. Це пояснюється, насамперед, різними умовами господарювання у галузях, що викликано дією об'єктивних чинників (прибутковість, стан ресурсного забезпечення, наявність оборотних коштів, традиції господарювання та ін.).

Інноваційна активність вища на підприємствах з більшою кількістю працюючих. Крім того, саме у групах великих підприємств з кількістю працюючих понад 1000 осіб відбувалися позитивні зміни інноваційної активності. Інноваційна активність малих промислових підприємств з кількістю працюючих до 50 осіб у 14 разів менша за інноваційну активність підприємств з кількістю працюючих понад 5000 осіб. Іншими словами, великі підприємства демонструють порівняно більшу схильність до впровадження інновацій. Це і не дивно, адже такі суб'єкти, як правило, створені на базі збудованих за радянських часів високопотужних машинобудівних заводів, що випускають унікальну (у тому числі найкращу у світі) продукцію. Для багатьох таких підприємств розробка і впровадження інновацій є не лише умовою збереження конкурентоздатності, а й технологічною необхідністю [5, с. 407].

Показники інноваційної активності в промисловості України не відповідають сучасним світовим тенденціям: якщо в Україні рівень інноваційної активності становить 16,8 % (дані за 2013 р.), то в розвинутих країнах (Японія, Німеччина) цей показник становить 65–80 % (дані за 2012 р.), а в нових країнах ЄС (країни Центральної та Східної Європи) – не менше 35 % (дані за 2012 р.) [2; 5]. Але слід звернути увагу на кілька особливостей.

По-перше, в Україні значна кількість виробничих корпорацій реально займаються інноваційною та науково-технічною (інноваційно-технологічною) діяльністю, інвестують кошти та інші ресурси на реалізацію інноваційних та науково-технічних проєктів, але у статистичній звітності цю діяльність не відображають або відображають із перекрученнями. Причина – відсутність досвіду управління інноваційною, науково-технічною та технологічною (інноваційно-технологічною) діяльністю відповідно до сучасної практики менеджменту.

По-друге, суб'єкти господарювання не хочуть витратити ресурси на облік інноваційної діяльності, оскільки ця діяльність у більшості випадків не дає права на отримання пільг.

По-третє, слід відмітити відсутність дієвої системи державного стимулювання (включаючи податкові важелі) інноваційно-технологічної діяльності підприємств, тому підприємства не зацікавлені створювати системи моніторингу та аудиту інноваційно-технологічної діяльності. Адже більшість інноваційно активних підприємств позбавлені можливості на отримання інструментів державної підтримки, і тому не вважають

за необхідне звітувати про інвестування інноваційно-технологічної діяльності та реалізацію інноваційних проектів.

Показники загальної інвестиційної активності, в тому числі обсяг інвестиційних витрат на реалізацію інноваційних проектів, демонструють слабку кореляцію з показниками макроекономічного розвитку. Основними причинами цього явища є непослідовність політики державної підтримки інноваційно-технологічної діяльності, висока «латентність» інноваційних трансформацій (підприємства в переважній більшості не звітують про реалізацію інвестиційно-технологічних проектів), недосконалість методології обробки відповідних даних.

Важливим показником, який характеризує стан інвестування інноваційної діяльності в країні, є його частка у валовому внутрішньому продукті (ВВП). На підставі розрахунків, виконаних за даними Держстату України, встановлено, що в Україні протягом 2000–2014 рр. частка інвестування та поточного фінансування інноваційно-технологічної діяльності за рахунок всіх джерел складала 2,0–2,6 % від ВВП на рік (для порівняння: в країнах ЄС це значення досягає 45 %) [2; 5].

Проаналізуємо тенденції фінансування інноваційної діяльності. Дані про джерела фінансування інноваційної діяльності наведено у табл. 2.

Таблиця 2

**Джерела фінансування інноваційної діяльності, млн грн
(авторська розробка на основі джерел [3; 4])**

Показник	2005	2007	2009	2011	2013
Усього	5751,6	10821,0	7949,9	14333,9	9562,6
У тому числі за рахунок Коштів державного бюджету	28,1	144,8	127,0	149,2	24,7
Власних коштів підприємств і організацій	5045,4	7969,7	5169,4	7585,6	6973,4
Коштів іноземних інвесторів	157,9	321,8	1512,9	56,9	1253,2
Інших джерел	520,2	2384,7	1140,6	6542,2	1311,3

У структурі витрат провідною була частка власних коштів підприємств і організацій. Власні кошти підприємств і організацій є важливим джерелом інвестування інноваційної діяльності у довгостроковому періоді, це джерело показало певну адаптивність у період загострення кризи. Тому під час формування державної інноваційної політики вказані властивості власних коштів підприємств і організацій мають бути взяті до уваги, маючи на увазі, що саме це джерело є найбільш надійним у контексті інвестування проектів, які визначають перспективи технологічного оновлення економіки.

Щоправда, частка цього джерела мала тенденцію до падіння, що пояснюється стрімким розширенням використання кредитного ресурсу для фінансування інноваційної діяльності (з 7,1 % у 2005 р. до 33,7 % у 2008 р.). У 2009 р. було зафіксовано зниження обсягу витрат, спрямованих на реалізацію інноваційної діяльності, передусім за рахунок стрімкого скорочення кредитного ресурсу (з 4045,0 млн грн у 2008 р. до 941,6 млн грн у 2009 р.), через що частка кредиту у структурі джерел інноваційної діяльності впала до 11,8 %.

Фінансування інноваційної діяльності за рахунок бюджетного ресурсу має нестійкий характер (у 2006, 2008, 2013 рр. порівняно з попередніми роками зафіксовано збільшення частки бюджетних коштів у загальному обсязі фінансування інноваційної діяльності, а у 2007, 2009, 2014 рр. – зменшення). Вказане може свідчити про відсутність пріоритетів бюджетної політики щодо фінансування інновацій. Однією з причин такого стану є відсутність довгострокової бюджетної стратегії, а також ефективного механізму середньострокового планування бюджетів [2, с. 140].

Суттєвою вадою національної моделі організації інноваційного процесу є недостатнє залучення малого бізнесу. Однією з особливостей трансформаційних перетворень стала орієнтація малого бізнесу здебільшого на спекулятивні (посередницькі) операції. Розвиток вітчизняного малого бізнесу на сучасному етапі характеризується відсутністю сформованого прошарку інноваційно орієнтованого малого підприємництва, а відтак – і недостатньою його участю у загальноекономічних інноваційних процесах [5, с. 163]. Цим пояснюється і відсутність ефективних партнерських ланцюгів між великими корпоративними структурами та малим бізнесом в інноваційній сфері. Інноваційна діяльність є малоприбутковою (низькорентабельною) та більш ризикованою порівняно з іншими видами діяльності [6, с. 140]. Тож завданням держави є створення ефективної і адекватної вимогам сьогодення системи підтримки інноваторів, яка б давала змогу здійснювати високопродуктивну інноваційну діяльність хоча б у пріоритетних сферах економіки.

У розвинутих країнах урядові органи, виходячи з проголошених пріоритетів, вживають різні заходи щодо державної підтримки та стимулювання розвитку національної інноваційної системи та активізації інноваційної діяльності з огляду на об'єктивні властивості інноваційних процесів. Особливістю побудови сучасних національних інноваційних систем провідних країн світу є організація взаємовигідних господарських зв'язків між виробництвом (промисловістю) та іншими складовими інноваційного процесу, запровадження в цій роботі ефективних механізмів державно-приватного партнерства, а також побудова раціональних способів захисту інтелектуальної та промислової власності.

На основі вивчення зарубіжного досвіду можемо визначити такі пріоритетні важелі стимулювання технологічної модернізації промислового сектору, що показали високу ефективність у розвинутих країнах [2; 5; 6]: фіскальне стимулювання інноваційної активності, в тому числі бюджетне фінансування проривних інноваційних програм та проектів (у рамках затверджених стратегій, або «національних проектів»); підтримка промислових НДДКР; підтримка високотехнологічного експорту; створення та підтримка розвитку інноваційних утворень у межах певних територій (технополіси, технопарки тощо); стимулювання становлення та розвитку венчурного бізнесу; стимулювання «банків розвитку» та інших фінансово-кредитних інституцій, діяльність яких спрямована на підтримку інноваційного процесу.

Сучасна парадигма економічного розвитку України повинна передбачати широке використання інноваційного потенціалу регіонів, враховуючи особливості їхнього розвитку. Основним напрямом регіональної політики має стати підвищення ролі регіонів як господарюючих одиниць, що здатні самостійно (за рахунок коштів місцевих

бюджетів та у партнерстві з недержавним сектором) реалізовувати масштабні інноваційні проекти.

Стимулювання інноваційної активності повинно стати одним із завдань державної соціально-економічної політики. Таке стимулювання має відбуватися на системній основі задля підвищення технологічного рівня економіки, і, як наслідок, посилення національної конкурентоспроможності.

З метою посилення позитивного впливу державної економічної політики на інноваційний розвиток необхідно вжити заходів з удосконалення державної бюджетної політики, забезпечивши спрямування додаткових коштів бюджетів на фінансування інноваційних та технологічних проектів; розробити методики та рекомендації щодо подання заявок для фінансування інноваційних пропозицій у структурні фонди та грантові програми ЄС; вжити заходів щодо стимулювання інноваційної діяльності у малому підприємстві (пільгові кредити, спеціальні гранти тощо); стимулювати ринковий попит на інновації і використовувати концепції «лідуючих» ринків, що передбачає підтримку ринків, найбільш сприйнятливих до нововведень; прискорити темпи створення та оновлення інноваційної інфраструктури; розробити законодавство з питань створення та функціонування промислово-інноваційних вільних економічних зон на прикордонних територіях.

Слід розробити законопроект, в якому мають бути визначені загальні поняття комерціалізації науково-технічних розробок, інновацій і технологій, у тому числі правове визначення поняття «комерціалізація науково-технічних розробок, інновацій і технологій»; загальний порядок та способи комерціалізації; заходи стимулювання; правові форми інфраструктурної підтримки комерціалізації.

У подальшому мають бути здійснені дослідження щодо запровадження гнучких механізмів стимулювання інноваційної активності залежно від зміни макроекономічної ситуації.

1. *Гальчинський А.С.* Інноваційна стратегія українських реформ / А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, А.К. Кінах, В.П. Семиноженко. — К.: Знання України, 2002. — 306 с.; 2. *Жук М.М.* Удосконалення фінансового механізму державної підтримки інноваційної діяльності суб'єктів ринкової економіки / М.М. Жук // Актуальні проблеми економіки. — 2015. — № 3. — С. 137–143; 3. Інноваційна діяльність промислових підприємств України у 2014 році [електронний ресурс] / Експрес-повідомлення Держстату України. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua; 4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні [статистичний збірник] / Відпов. за вип. І.В. Калачова. — К.: Держстат України, 2014. — 287 с.; 5. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України: [монографія] / За ред. д-ра екон. наук Л.І. Федулової. — К.: ІЕП НАНУ, 2011. — 656 с.; 6. *Шнипко О.С.* Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації [монографія] / О.С. Шнипко. — К.: Наукова думка, 2003. — 334 с.